

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
ZABYTKOWEJ KAPLICZKI W ZGNIŁOSZE**

Antoni Buchholtz - konserwator dzieł sztuki

Nr uprawnień 11867

Antoni Buchholtz
Konserwator dzieł sztuki
Antoni Buchholtz
nr uprawnień 11867

Krajewo Borowe 2022

Autor opracowania:

Mgr. Antoni Buchholtz

Buchholtz Konserwacja Zabytków

Krajewo Borowe 26

18-300 Zambrów

t. 604 416 455

e-mail: buchholtzkonserwacja@gmail.com

Niniejszy dokument oraz elementy graficzne objęte są ochroną praw autorskich.

Program Prac Konserwatorskich sporządzony został na zlecenie właściciela obiektu,
Urząd Gminy Purda w lipcu 2022 roku.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA W ZGNIŁOSZE

RODZAJ OBIEKTU: Kapliczka przydrożna.

MATERIAŁ I TECHNIKA WYKONANIA: Mała architektura murowana z cegły na kamiennym fundamencie.

CZAS POWSTANIA: 1948 r.

MIEJSCE USYTUOWANIA: działka nr 165/3, obręb Zgniłocha, gm. Purda.

WŁAŚCICIEL: Urząd Gminy Purda, Purda 19, 11-030 Purda.

HISTORIA ORAZ OPIS OBIEKTU

Zgniłocha to wieś sołecka położona w województwie warmińsko-mazurskim, w powiecie olsztyńskim, w gminie Purda. Geograficznie zlokalizowana jest na Pojezierzu Olsztyńskim, 5km na południe od Butrym. Jej historia sięga XVII w., kiedy to powstała jako wieś w typie ulicówki – jednodrożnej, o zwartej zabudowie po obu stronach drogi. Dawna niemiecka nazwa miejscowości to *Gimmendorf*. W latach 1975 – 1998 wieś administracyjnie należała do województwa olsztyńskiego.

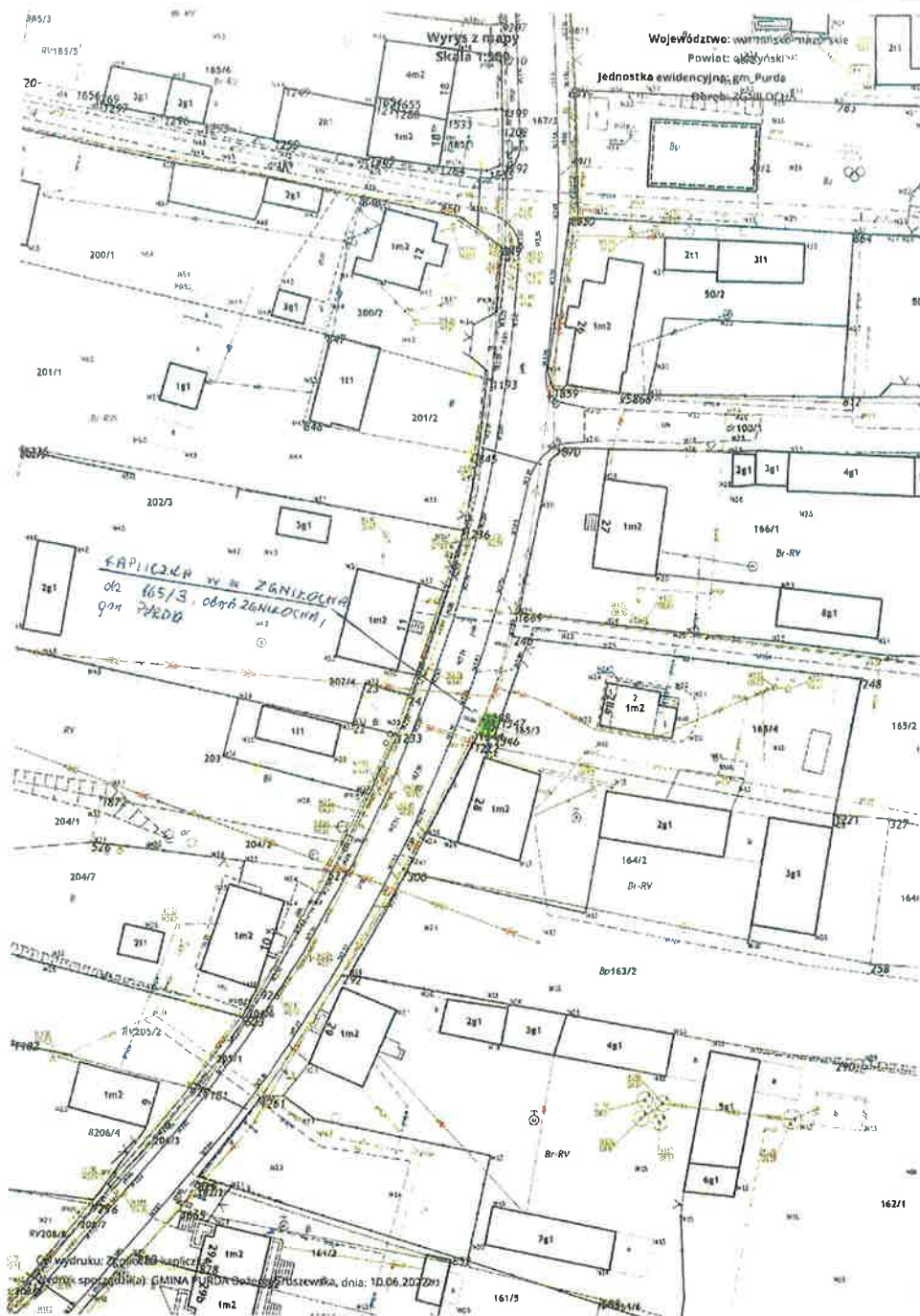
Jest to miejscowość o mazurskich tradycjach. Założona została na leśnych terenach niedaleko jeziora Gim przez zarząd lasów książęcych. Wieś powstała w 1696 roku, kiedy to otrzymała obszar wielkości 23 łanów. W połowie XVIII wieku istniały tu 23 gospodarstwa chłopskie. Po jakimś czasie Zgniłocha otrzymała dodatkowych 8 łanów i wówczas liczyła 25 gospodarstw. Do jej szybkiego rozwoju przyczyniało się korzystne położenie na trasie biegnącej z Warszawy przez Nidzicę i Olsztyn do Królewca. Świadczy o tym ilość 63 gospodarstw już na przełomie XIX i XX wieku. We wspomnianym okresie działała tam także dwuklasowa szkoła. W czasie I wojny światowej dużą część miejscowości strawił

pożar, jednak udało się ją odbudować jeszcze przed zakończeniem wojny. W 1928 roku Zgniłocha była zamieszkana przez 403 osoby. 21 stycznia 1945 roku Armia Czerwona spaliła 51 zagród, a mieszkańcy zmuszeni byli schronić się na bagnach za wsią.

Obecnie, we wsi zlokalizowanej w dużym kompleksie lasów sosnowych i świerkowych, znajdują się gospodarstwa agroturystyczne, pole namiotowe, wypożyczalnia sprzętu wodnego, boisko sportowe oraz plac zabaw dla dzieci. W roku 2010 Zgniłocha liczyła 161 mieszkańców.

Kapliczka, której dotyczy opracowanie umiejscowiona jest na działce nr 165/3 przy obecnej drodze wojewódzkiej nr 598 oraz domu mieszkalnym o nr. 28. Rok jej budowy - 1948 - określa tablica inskrypcyjna umiejscowiona na frontowej ścianie obiektu. Fundatorami i budowniczymi tej kapliczki byli najpewniej osadnicy, którzy przyjechali na te tereny po II wojnie światowej. Tak jak wówczas jest to obecnie miejsce modlitewnych spotkań.

Przestrzeń wokół kaplicy ograniczona jest z dwóch stron (wschodniej i południowej) współczesnym metalowym ogrodzeniem wspartym na cokole z cegły klinkierowej. Za obiektem rosną wysokie drzewa, a bezpośrednio wokół cokołu zasadzona jest niska, ozdobna roślinność. Trawniki oraz kwiaty są regularnie pielęgnowane. Przed kapliczką ułożony jest fragment chodnika z niewielkimi kwietnikami z kostki brukowej umożliwiający podejście bezpośrednio przed obiekt i celebrację wydarzeń religijnych. Od strony północnej zachowany jest fragment betonowego cokołu dawnego ogrodzenia.

Ryc. 1. Miejsce usytuowania kapliczki

Dokumentowany obiekt to kapliczka przydrożna o smukłej bryle, utrzymana w stylu neogotyckim. Wymurowano ją z czerwonej cegły ceramicznej pełnej na zaprawie cementowo - wapiennej z wypełniaczem mineralnym (piasek z dodatkiem tłuczonej cegły i węgla drzewnego). Fundament na planie zbliżonym do kwadratu o wymiarach 135 x 115 cm, stanowią kamienie polne spojone zaprawą mineralną. Na nich wymurowana jest dwustopniowa podstawa pokryta od góry okapem z zaprawy cementowo - wapiennej wykonanym w celu szybszego odprowadzania wody opadowej i zalegającego śniegu.

Pierwszy poziom formy architektonicznej to cokół z zakomponowanymi na trzech ścianach blendami (z tyłu gładka ściana bez dekoracji), zamkniętymi od góry półkoliście. Blenda od frontu kaplicy została dodatkowo otynkowana, a w jej górnej części umocowano metalową tablicę inskrypcyjną o wymiarach 26 x 26 cm, z napisem o treści:

POD TWOJĄ OBRONĘ

UCIEKAMY SIĘ.

MARIO

BŁOGOSŁAW LUDOWI

ROK ZAŁOŻENIA 1948

Treść napisu jest zakomponowana niesymetrycznie, o swobodnie potraktowanym kroju pisma blokowego. Całość ograniczona jest wąską ramką. Litery oraz elementy geometryczne wykonano techniką repusowania w blasze brązowej lub mosiężnej.

Drugi poziom kapliczki oddziela od części dolnej ceglany gzyms międzykondygnacyjny biegnący wokół całości. Od góry wykonano na nim okap ze spadkiem na zewnątrz z zaprawy cementowo-wapiennej. Wyższa kondygnacja kapliczki zdobiona jest trójstronnym prześwitem. Każdy z otworów zabezpieczono drewnianym okienkiem z ramą w kolorze białym, zamkniętym od góry półkoliście.

W centralnej części prześwitu ustawiona jest figurka Matki Boskiej. Wszystkie otynkowane powierzchnie wymalowane są na kolor biały.

Kapliczka przykryta jest ośmiospadowym daszkiem z blachy ocynkowanej, którego linia kalenicy rysuje równoramienny krzyż. Zwieńczenie stanowi żelazny krucyfiks z półkolistą osłoną z blachy ocynkowanej o dekoracyjnej, ząbkowanej krawędzi wywiniętej ku górze.

ŹRÓDŁA:

<http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Zgni%C5%82ocha>, dostęp: 05.07.2022

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Zgni%C5%82ocha>, dostęp: 05.07.2022

<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/42246,zgnilocha-przydrozna-kapliczka.html>, dostęp: 05.07.2022

STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ OBIEKTU

Stwierdzić można, że obecny stan zachowania kapliczki jest zły. W największym stopniu ukształtowały go zniszczenia powstałe wskutek niszczącego działania czynników atmosferycznych, obecność mikroflory, naturalne procesy starzeniowe materiałów mineralnych (cegły, zapraw), drewna, metali oraz zniszczenia mechaniczne.

Fundament kaplicy osadzony jest bezpośrednio w gruncie porośniętym niską, ozdobną roślinnością. Zjawisko podciągania kapilarnego, brak izolacji fundamentu, brak systemu odprowadzania wody od ścian obiektu na zewnątrz oraz obecność roślin powoduje stale utrzymujące się zawilgocenie dolnych partii. Na tym obszarze zauważalna jest korozja biologiczna materiałów budowlanych. Wszystkie powierzchnie mineralne pokryte są nawarstwieniami chemicznymi

(ciemnoszare) i biologicznymi (skupiska porostów i mchów). Lokalnie zauważalne są zachłapania ceglanego wątku farbą oraz zaprawą mineralną.

Na ścianie frontowej kaplicy, poniżej gzymsu, po fudze rysuje się linia pęknięcia. Brak jest cegły w tylnym narożniku kaplicy w linii gzymsu. Została ona zabezpieczona przez położenie w dniu blendy przy podstawie obiektu. Gzyms na tylnej ścianie kaplicy odspaja się od trzonu. Cementowo - wapienne okapy wykonane nad gzymsem, na stopniach podstawy oraz w dniu blend cokołu są spękanе i odspojone od podłoża, przez co przestały pełnić swoją funkcję. Brak jest ich dużych fragmentów. Pozostała powierzchnia jest silnie przerośnięta porostami i zwietrzała.

Materiał ceramiczny zachowany jest w stopniu umiarkowanym. Brak jest znaczącej ilości spękań pojedynczych cegieł. Nieliczne z nich są wyraźnie osłabione przez nadmierną zawartość minerałów ilastych (pojedyncze cegły w całości lub ubytki wynikające z rozsadzenia ilastego ziarna wewnątrz ceramicznej masy). Zauważalne jest natomiast osłabienie lica wielu cegieł – eksfoliacja przypowierzchniowych warstw oraz wykwyty solne. Ubytki formy zlokalizowane są głównie na krawędziach formy architektonicznej oraz w narożnikach samych cegieł. Gdziekolwiek zauważalne są wtórne otwory wywiercone w masie ceramicznej, w których osadzono współczesne elementy takie jak kołki i wkrety.

Spoina jest znacząco osłabiona, zwietrzała i spękana. Dużymi partiami jest jej brak (szczególnie na poziomie wyższej kondygnacji kaplicy) lub poprzez wypłukanie przypowierzchniowych partii materiału uległa cofnięciu względem lica cegieł.

Tynk wydaje się dość dobrze przylegać do murowanej powierzchni. Biała farba pokrywająca otynkowane powierzchnie złuszcza się i odspaja od podłoża. Wewnątrz prześwitu z figurą Matki Boskiej w powierzchnię tynku powbijane są wtórne, obecnie skorodowane gwoździe.

Stolarka okienna zachowana jest w stanie bardzo złym. Złuszczona w większości powłoka malarska od lat nie zabezpiecza drewna przed niszczącymi czynnikami atmosferycznymi. Brak jest ponadto znaczącej części uszczelniającego kitu szklarskiego. Tam gdzie zachował się szczątkowo lub w ogóle obluzowane szkło wspiera się na pordzewiałych gwoździach. Gwoździe o funkcji montażowej

powbijane są także na różnych wysokościach ram okiennych. Zawiasy, okucia oraz klamki nie zachowały się w komplecie.

Dach nosi ślady korozji innych metali – zacieki ze skorodowanego krucyfiks, przebarwienia w tylnej części, zdegradowane elementy konstrukcyjne. Żelazne elementy krucyfiks wieńczącego kapliczkę są skorodowane i brak jest na nich zabezpieczających powłok malarskich. Sam krzyż jest nieznacznie odchylony od pionu do frontu - w kierunku zachodnim.

Tablica inskrypcyjna zachowana jest w stanie dobrym. Jej spójny odbiór zaburzają nieestetyczne, współczesne elementy mocujące w narożnikach. Wokół zewnętrznych krawędzi powierzchnię metalu zanieczyszcza biała farba użyta do odmalowywania powierzchni otynkowanej.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE:

Kaplica w Zgniłosze to przykład malowniczej przydrożnej kapliczki mazurskiej, nie tylko o walorach zabytkowych i estetycznych, ale mającej ponadto znaczenie dla kultu religijnego okolicznych mieszkańców. Projektowane prace konserwatorskie prowadzić winny do powstrzymania postępowania dalszej degradacji substancji zabytkowej a także przywrócenia walorów estetycznych obiektu. Całość należy oczyścić, osłabione elementy wzmocnić lub wymienić na nowe, a ubytki uzupełnić. Zaleca się zbadać stan fundamentów oraz wykonać hydroizolację materiałów wysoce nasiąkliwych podmurówki. Należy wykonać naprawy w obrębie dachu oraz impregnację hydrofobową muru.

PROPONOWANE POSTĘPOWANIE KONSERWATORSKIE:

- Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej obiektu oraz kontynuowanie do czasu zakończenia prac.
- Zaleca się pobranie próbek do badań specjalistycznych, w celu określenia składu chemicznego zapraw użytych do murowania i otynkowania kapliczki.

HYDROIZOLACJA FUNDAMENTÓW (IZOLACJA PIONOWA)

- Prace ziemne odsłaniające fundament kaplicy. Ocena stanu zachowania.
- Usunięcie uszkodzonych i osypujących się spoin na głębokość min. 2 centymetrów oraz oczyszczenie powierzchni na sucho szczotkami.
- Zmycie podłoża.
- W razie konieczności wykonanie niezbędnych przemurowań (w przypadku obłuzowanych kamieni lub cegieł) na zaprawie murarskiej trasowo-wapiennej (np. Tubag, Optolith, Remmers lub innej równoważnej).
- W razie konieczności wzmocnienie cegieł w partii fundamentu przez przesączenie preparatem krzemoorganicznym (np. Kiesol, firmy Remmers lub innym równoważnym).
- Uzupełnienie spoin zaprawą trasowo-wapienną (np. Tubag, Optolith, Remmers lub inną równoważną).
- Wysezonowanie zapraw i osuszenie murów.
- Wykonanie hydroizolacji pionowej do wysokości projektowanego poziomu gruntu: warstwa masy bitumicznej (np. Nafuflex Basic 2 firmy MC-Bauchemie, Izohan WM) lub nie zawierającej bitumów (MB 2K, firmy Remmers).
- Zasypanie wykopu piachem, żwirem lub podspółką.
- Wykonanie opaski drenażowej wzdłuż cokołu – np. żwir na macie ogrodniczej z obrzeżem betonowym na ławie piaskowo- cementowej. Minimalna szerokość ok. 25 cm, głębokość ok. 20 cm.
- Ukształtowanie spadku pozostałego gruntu na poziomie min 2% od lica ścian kapliczki na zewnątrz. Obsianie ziemi trawą.

STOLARKA OKIENNA

- Demontaż całości stolarki okiennej.
- Usunięcie skorodowanych gwoździ.
- Oczyszczenie elementów drewnianych z pozostałości starych powłok malarskich: metody fizyczne (szpachelki), chemiczne (preparaty do usuwania malatur) i fizykochemiczne (opalarki).
- W razie konieczności wymiana zdegradowanych partii drewna na nowe.
- Uzupełnianie ubytków: w elementach oryginalnych elastycznymi szpachlami do drewna (np. Toupret) oraz spoinowanie kitem szklarskim.
- Pomalowanie ram kryjącą farbą zewnętrzną w kolorze w białym (np. Tikkurila).
- Naprawa elementów metalowych: okuć, zawiasów i klamek.
- Montaż okien po zakończeniu prac przy elewacji kapliczki.

MUR Ceglany:

- Rozebranie i zabezpieczenie obłuzowanych cegieł.
- Usunięcie zdegradowanych okapów stopni i gzymsu oraz wtórnych elementów takich jak kołki, wkręty i gwoździe.
- Wykucie spoin na głębokość ok. 2cm.
- Miejsca zarażone pleśniami i grzybami należy zdezynfekować preparatami biobójczymi.
- Wymycie powierzchni muru wodą pod ciśnieniem lub przegrzaną parą wodną. W razie konieczności zaleca się wspomaganie usuwania nawarstwień atmosferycznych przez zastosowanie pasty Clean FP firmy Remmers.
- Doczyszczanie powierzchni cegieł narzędziami ręcznymi (dłuta, skalpele, korundy).
- Wzmocnienie lica osłabionych cegieł przez przesączenie preparatem krzemooorganicznym (np. z serii KSE firmy Remmers lub innym równoważnym). Wysezonowanie preparatu.
- Wykonanie koniecznych przemurowań z wykorzystaniem oryginalnych cegieł lub w razie konieczności nowych o wyglądzie i parametrach zbliżonych do oryginału. Zalecane zastosowanie zaprawy murarskiej na spoiwie trasowo-wapiennym (np. Tubag, Optolith, Remmers lub innej równoważnej).

- W miejscu pęknięcia na frontowej ścianie kaplicy zalecane jest wykonanie szycia muru: pogłębienie spoin w linii poziomej oraz wykonanie nawiertów po obu stronach szczeliny (na głębokość ok 15 cm), wklejenie klamr z pręta ze stali kwasoodpornej. Szycie zaleca się wykonać przynajmniej na dwóch wysokościach.
- Uzupełnienie ubytków w licu cegły z zastosowaniem dedykowanych zapraw barwionych w masie (np. Optosan NSR firmy Optolith, RM Remmers lub innej równoważnej).
- W razie konieczności należy wykonać scalanie kolorystyczne uzupełnień w systemie farb do podłoża mineralnych (np. Restauro-Lasur firmy Keim).
- Wyspoinowanie całości z zastosowaniem zaprawy trasowo-wapiennej w kolorze naturalnym (np. Tubag, Optolith, Remmers lub innej równoważnej). Opracowanie powierzchni fugi w sposób uwidaczniający ziarno wypełniacza.
- Rekonstrukcja okapów gzymsu i stopni podstawy z zastosowaniem zaprawy trasowo-wapiennej w kolorze naturalnym (np. Tubag, Optolith, Remmers lub innej równoważnej).
- Po wysezonowaniu zapraw impregnacja hydrofobowa muru (np. preparaty z serii Funcosil firmy Remmers lub inne równoważne). Nie należy pokrywać impregnatem powierzchni spodnich cegieł np. pod gzymsem, podniebienie łuku w blendach.

WYPRAWY TYNKARSKIE:

- Usunięcie wtórnych elementów takich jak kołki, wkręty i gwoździe.
- Zbadanie adhezji wyprawy tynkarskiej do ceglanego muru. W razie oznak rozwarstwiania należy skuć odspojone fragmenty. W razie konieczności dopuszczalne jest całościowe usunięcie i odtworzenie tynków.
- Usunięcie wszystkich powłok malarskich metodami chemicznymi (środki do usuwania malatur np. 3V3) lub fizycznymi (np. piaskowanie).
- Wymycie powierzchni tynków z pozostałości środków chemicznych i pyłów, gruntowanie.
- Uzupełnienie ubytków z zastosowaniem zaprawy trasowo-wapiennej (np. Tubag, Optolith, Remmers lub innej równoważnej).
- Gruntowanie podłoża.

- Pomalowanie otynkowanych powierzchni farbami paroprzepuszczalnymi w kolorze białym (np. Keim).

TABLICA INSKRYPCYJNA

- Demontaż tablicy.
- Delikatne usunięcie zabrudzeń z farby elewacyjnej: metody chemiczne (preparaty do usuwania malatur) wspomagane narzędziami drewnianymi lub syntetycznymi. Należy unikać zarysowania powierzchni ostrymi narzędziami.
- Odtłuszczenie powierzchni np. acetonem lub alkoholem.
- Zabezpieczenie powierzchni woskiem mikrokrystalicznym (np. Bresciani).
- Montaż tablicy z zastosowaniem nowych nierdzewnych elementów montażowych – kołki ze stali kwasoodpornej lub włókna szklanego. Estetyzacja miejsca mocowania: w razie konieczności wykonanie kitów z żywicy epoksydowej lub poliestrowej, scalenie kolorystyczne farbą do metalu w kolorze zbliżonym do powierzchni tablicy.

DACH

- Demontaż całości obróbki blacharskiej.
- Ocena stanu zachowania muru pod blachą. W razie konieczności: wymycie i dezynfekcja preparatami biobójczymi oraz wykonanie przemurowań analogicznie do pozostałych partii muru ceglanego.
- Wykonanie nowej obróbki blacharskiej z blachy ocynkowanej.

KRUCYFIKS

- Spionizowanie na powrót krucyfiks w osi kaplicy.
- Oczyszczenie powierzchni metali z luźnych produktów korozji: szczotki metalowe lub metoda strumieniowo-ścierna.
- Odtłuszczenie wszystkich powierzchni acetonem lub alkoholem.
- Zastosowanie inhibitora korozji np. preparatu z zawartością kwasu ortofosforowego.

- Położenie na całość minimalnie dwóch warstw zabezpieczających powłok malarskich do metalu w kolorze grafitowym.

FIGURA MATKI BOSKIEJ

- Figurę Matki Boskiej z centralnej części kaplicy należy delikatnie oczyścić z powierzchniowych zabrudzeń (np. wacikami nasączonymi alkoholem) i ustawić na powrót we wnęce. Zalecane jest usunięcie przy tym otaczających ją, nieestetycznych sztucznych kwiatów.

WYTYCZNE DO ZAGOSPODAROWANIA OTOCZENIA WOKÓŁ KAPLICZKI

Prace konserwatorskie prowadzić będą do ustabilizowania stanu zachowania obiektu oraz przywrócenia mu walorów estetycznych. Aby zachować efekty wykonanych prac zaleca się prawidłowo ukształtować i eksploatować najbliższe otoczenie kaplicy. Po wykonaniu hydroizolacji fundamentów wraz z opaską drenażową należy ukształtować spadek pozostałego gruntu na poziomie min 2% od lica ścian kapliczki na zewnątrz. Proponowane jest usunięcie betonowych pozostałości niegdysiejszego ogrodzenia. Zalecane jest obsianie ziemi wokół trawą i utrzymanie roślinności na niskim poziomie. Nie należy w bezpośredniej bliskości kapliczki zasadzać roślin, które poprzez zacienienie przyczynią się do utrzymania podwyższonej wilgotności w partii przyziemia.

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Front. Strona zachodnia.

Widok 3/4. Strona północno-zachodnia.

Strona północna.

Widok 3/4. Strona południowo-zachodnia.

Detal. Tablica inskrypcyjna w blendzie na frontowej ścianie kaplicy.

Zdegradowany okap gzymsu oraz braki spoin. Poniżej pęknięcie muru.

Współczesne elementy mocujące wprowadzone w wążek ceglany.

Zdegradowany okap stopni podstawy. Widoczny odsłonięty fragment kamiennego fundamentu.

Obluzowana cegła gzyms zabezpieczona w dnie blendy.

Zabrudzenia powierzchniowe chemiczne oraz zaprawą mineralną.

Ubytek cegły w wątku gzymsu.

Zniszczenia cegieł powstałe wskutek wietrzenia oraz ubytki mechaniczne.

Silnie zdegradowana stolarka okienna.

Odspojony okap gzymsu.

Widok górnej kondygnacji z dachem i krucyfiksem.